

NIETZSCHE ÉS A GEORGE-KÖR

Amikor a Zarathustra első két könyve megjelent, Nietzsche azt írja egyik levelében, hogy szeretné, ha volnának tanítványai. Később, hogy Andreas-Salomé Louval megismerkedett, azt remélte, sikerült legalább egyet találnia. Tulajdonképpen nem is annyira tanítvány volt az, akit várt; talán csak jelét kereste annak, hogy valamelyes életnek rajta kívül is van még nyoma. Az Andreas-Salomé Lou-féle próba kudarcra végződött. Nietzsche mindvégig egyedül volt „azúr magányában”.

Ugyanabban az évben, amikor Nietzsche Turinban összeesett, Stefan Georgénak első lépés-re sikerült néhány embert maga köré gyűjteni. A költő helyzete azonban már könnyebb volt: „Nietzsches Opfer gab dem Dichter den Weg zur Gemeinschaft frei” (*Nietzsche áldozata a költő számára szabaddá tette a közösséghez vezető utat.*) írja Wolters. Akiben volt még egy csepp élő vér, azt Nietzsche hangja felrázta. A *Geburt der Tragödie* elemi megnyilatkozásától kezdve, a *Menschliches Allzumenschliches* felvilágosult, szabad szellemiségén át, a Zarathustrán keresztül, az utolsó művek emberfölötti magasságaiig tulajdonképpen teljesen új és más élet nyílt meg: feltárult a XIX. század és a tizenkilenc évszázad valódi értelme. Fel kellett eszmélni arra, hogy mi történt és mi történik ... „a szellemi élet szélhámosok és ünnepélyes paprikajancsik kezében van... az emberiséget dicsérő szövevényekkel vezetik félre... egymás támogatásán és magasztalásán kúsznak fel”. És kiderült, hogy „mindaz, ami a közvéleménnyel csak egyetlen pontban is egyezkedni akar, tökéletesen értéktelen... hamisítvány, s ezért istentelen.” Aki tiltakozott az egész Európát elárasztó rohamos elaljasodás ellen, s akiben még volt vágy a valódi életre, öntudatra ébredt és társat keresett. George azonnal barátokra talált.

A George-kör mozgó gondolata nem az volt, hogy olyan lapot alapítson, amelyben a Kör tagjainak költeményei megjelenhettek anélkül, hogy a művek a kor folyóirataiban beszennyeződjenek. A *Blätter für die Kunst* csak lecsapódása volt annak, hogy egy körben olyan élet indult meg, amelynek az eddigi környezettel már nem volt semmi közössége, kapcsolatot a korról nem vállalt és nem tart. A kilencvenes évek elejének embere a Kör törekvését *l'art pour l'art*-nak nevezte. De ahhoz, hogy a Körben miért lett öncél a művészet, tudni kell, hogy mi a művészet. A XIX. század számára mindenesetre a kor kifejezése, vagyis valamilyen melléktermék. Az örök ember – s így a George-kör – számára azonban a művészet az új élet megvalósulása. Nietzsche bizonyos tekintetben George nemzedékének Plutarkhosza lett, és „*setting eure Seelen an Plutarch* - mondja Nietzsche - táplálkozatok Plutarkhoszból, és merjetez hinni önmagatokban, amennyiben az ő hőseiben hisztek. Száz nem modernül nevelt, vagyis érett és heroikus életre szoktatott emberrel az egész lármázó jelenkort örökre el lehet hallgattatni”. Ez a száz ember kezdett gyülekezni George körül, és így a Körben vált először valóvá Nietzsche vágya, hogy tanítványai legyenek.

„Olyan időben - mondja Gundolf -, amelyben nincs étellel áthatott egyház, nincs nyilvános mágia és nincs már titok, a szó a szellem egyedüli mentsvára, az emberben az istenség utolsó búvóhelye, ... s így kellett, hogy a szóhoz fűződjenek Nietzsche és George történeti hivatása”. Állam, egyház, társadalom, gazdaság ma tere mindennek, csak éppen a szellemnek nem. És az a szellemtelenség, amely a közvetlen cselekvés területeit elárasztotta, már behatolt a művészetbe is. A zene Beethovennel véget ért, a festészet Böcklinnel, a plasztika, építőművészet, tánc a profán és feloldott életű ember kezében vagy giccs, vagy a szétmarcangoltság önvallomása lett. És „amit egészben már nem lehetett tartani, azt megkísérelték tartani töredékekben, ... de hol van még a modern államban, modern társadalomban, modern nevelésben, tudományban, műveltségben való igazi hit?” És a jövő? - „A nevelés a fiatal lény lehető leggyorsabb kikészítése az állami és üzleti üzem számára”. - „Ki fogja felállítani az igazi ember képét, mialatt mindenki csak a maga érdekének önző férgét és a kivert kutya rettegetését hordja magában, és lezuhant az állatiasságba, vagy ami még rosszabb, a

mechanikus merevségbe?" Egyedül a szónak van még egyetlen végső fellegvára, amit a szellem még tart, s amit a züllöttség nem tudott bevenni: túl a tudatosan hazug sajtón, a pénztől és romlottságtól megfertőzött irodalmon, a nagy értékek iránt eltompult tudományon van még egyfajta beszéd, amely szent. A szó a nagy élet utolsó tere és a megújulásnak innen kell kiindulnia. Nietzsche és George „ugyanazt az örökséget nyerték, s ezzel ugyanazt a feladatot: a széthullott emberiségnek újra középpontot, mértéket, példát és törvényt hozni” - a szó erejével.

Nietzsche nem tudta elkerülni, hogy a század-vég ne csináljon belőle divatot. Az *Übermensch* jel-szó lett, amivel terméketlen és elaljasodott irodalmárok reklámot üztek és kiaknázásával jövedelmet biztosítottak maguknak. őt is maguk közül valónak tartották: tehetséges és szellemes szószátyárnak, vagy még lejjebb, ügyes szemfényvesztőnek, aki úgy, ahogy másvalaki feltalálta a szabad verset, a kompozíció nélkül való képet és az úgy-nevezett atonális muzsikát, feltalálta a fensőbb-rendű embert. A George-kör elzárkózva és felül-emelkedve a demokratikus zsvivajon, meglátta Nietzsche alakját, és megértette az *Übermensch* igazi jelentőségét. „*Nietzsche ist das Wahrzeichen für die Scheidung zweier Zeitalter geworden* – két korszak elválasztó határvonalának jele. Nevezze rombolónak és meg-újítónak ki-ki a maga érzülete szerint”.¹⁰ Aki még benne van a romlásban, az csak a megsemmisítőt fogja benne látni, aki megnyílt egy új élet számára, annak az új élet kinyilatkoztatása. „A világidőnek, amit ma élünk, természetes közepe, ő az uralkodó csillagzat.”¹¹ A fensőbbrendű ember tulajdonképpen már első művében jelentkezik. De mielőtt ennek valódi értelmével foglalkozni lehetne, fontos megkülönböztetést kell tenni.

A romantika és idealizmus között a határt nem szokták elég élesen meghúzni. Mindkettőben megvan a légbőlkapottság mellékíze, ami az ember menekülésvágyát jelenti, és mindkettő szemben áll a valósággal. A kettő között alapvető különbség van. A romantika mindig visszavágyódás: a múlt század eleje a középkorba, Rousseau a primitív állapotba vágyódott vissza. A romantika mindig úgy jelentkezik, hogy: vissza – akárhová, a görögségbe, a polgári korba, mindegy. Az idealizmus – természetesen nem a XIX. század racionalisztikus eszmevilágát értve, hanem az ideát platóni értelemben használva – megnemesedési vágy. Vágy arra, hogy az embert a szellem átható ereje megformálja és életét megszépítse. És ebből a különbségből két alapvetően más magatartás következik. A romantikus az, aki a világot meg akarja javítani olyan értelemben, hogy alaptalan és lehetetlen követelményeket támaszt. A romantikus visszavágyónak minden-nemű „visszatérése” mögött mély hitetlenség van. Az ember nem hisz többet az itt és most életpillanat teremtő erejében. Vissza! – Ez mindig a jelentől való félelem és a jelenben való terméketlen tehetetlenség jele. Az idealizmus nem a lehetetlenből indul ki, hanem abból, ami megvan, és nem tehetetlenséget jelent, hanem alkotásvágyat; nem támaszt alaptalan követelést, hanem a szellemi szférába való fölemelkedést akarja. Az idea formál, alkot, áttüzesít. Nem vissza akar menni, hanem a pillanatot teljes egészében és mélységében tökéletesre alakítva akarja átélni. A romantika visszavágyás, ezért mindig „visszás” helyzetben van. Az idealizmus gyökere pedig vallásos vágy: az élet minden pillanatában Istenhez hasonlítani. Romantika és idealizmus tényleg szemben áll a valósággal, csak az egyik menekül előle, a másik túlmegegy rajta. Ezért a romantikus a valóságos életben úgy jelentkezik, mint aki szélmalomokkal harcol, lehetetlen feladatra vállalkozik, meg nem valósítható célt tűz ki, és így nincsenek is reális szembenállásai: ez a fantasztika. Az idea-lista pedig egész lényével a valóságban áll, küzdelme mindig határozottan reális körülményekre vonatkozik, mert azt akarja megnemesíteni és fölemelni: ez a hősosz.

Nietzsche romantikus korszakáról beszélni alapvető tévedés. Sohasem volt romantikus visszavágyó. A *Geburt der Tragödie* Nietzsche-jét Gundolf a következő szavakkal jellemzi: „senki sem fog érteni belőle egyetlen szót sem, aki nincs tudatában annak, hogy minden értéke számára - és egész működése értékelés volt - egyetlen érvényes mérték volt: a heroikus élet.

Ha most az antik szót tartjuk meg, és nem hősies életről beszélünk, ez azért történik, mert itt nem csupán az erő nagyságáról van szó, de még alakításról sincsen, ahogyan a későbbi Nietzsche gondolkozása nyomán hinni lehetne. Ezzel szemben a valódi értelemről éppen az első mű világosít fel, az, amely a művészettel, a művészet metafizikájával, a tragédia eredetével és értelmével foglalkozik. Nietzsche kutatásainak eredménye, hogy a homéroszi-apolloni és a dionüszoszi-tragikus mű alak-ja tulajdonképpen az isteni ember, a tragikus hérosz. És ez a hérosz a többi embertől nemcsak erőben különbözik, hanem főképpen emberi magasságban - „a hérosz az istenség által formált, az örök érvényű ember”.

A fensőbbrendű ember értelme: a heroikus ember megjelenése a mai korban. Abban az értelemben, ahogy Gundolf kifejti, a hérosz nem erőtöbblet, nemcsak nagyság, hanem elsősorban az istenségtől való megformáltság, örökérvényűség. A George-kör, mint az új élet első helye a modern világban, tudta, hogy az örökérvényű ember jegyében kell élnie. Nietzsche teremtő ereje a George-körben kezdett el megvalósulni.

Gundolfon kívül Nietzschével a Körben foglalkozott Hildebrandt két könyvben és egy tanulmányban, Bertram, aki a nagy Nietzsche-művet megírta, Klages, aki ugyan kivált a Körből, de magatartásán mindig érződik a müncheni *Kosmiker-Kreis* hatása, és Pannwitz, aki egyenes kapcsolatban nem állott a Körrel, de szellemben csak onnan érthető meg teljesen. Mindaz, amit a Kör Nietzsche ellen felhoz, egyetlen mag köré csoportosítható: „*der Kampf zwischen Erkenntnis und Schweigen, zwischen Übermut und Ehrfurcht, zwischen Frevel und Frommheit wird nicht ausgekämpft und entschieden, sondern vereinigend aufgehoben und zu grossartiger Vorbildlichkeit verdichtet und verewigt*”. * *(Harcát a megismerés és a hallgatás, az önteltség és az alázat, a gonoszság és a jámborság között nem küzdötte végig és nem vitte döntésre, hanem egymásba olvasztva őket mintaképpé emelte és pompás költészetben örökítette meg.)

Nietzsche művei nem a valamerre való döntést jelentik, hanem a választás lehetőségét. Amikor Hildebrandt az emberiség nagy példáival összehasonlítja, így szól: „*Er ist nicht die Gestalt, die das Bild einer neuen Welt göttlich ausstrahlt*”. ***(Ő nem az az alkat, aki istenként magából egy új világ képét sugározza.)

Nietzsche bizonytalanságban hagy: csábít, megzavar, rombol, utal, sejtet, elvárásol, de nem mond semmi biztosat. És ez a kérdésszerű magatartás visszaüt még a fensőbbrendű emberre is. „A fensőbbrendű ember nem új öskép, hanem az ember túlfokozása és minden átható cél felcsigázása”. „*Nietzsche ward der Zerstörer des entseelten Glaubens, aber nicht der Erwecker des lebendigen*”. * *(Nietzsche a lélektől kiüresedett hitet szétrombolta, de nem ébresztett élő hitet.)

Minden ellenvetés ott bontakozik ki, ahol Nietzschét Platónnal vetik össze. Platón a Kör fel-fogásában a kozmikus, személyiségfölötti emberi érvényt jelenti: „Platónban alig tudatos az, hogy a teremtés útján jár, nem arról beszél, hogy mi nyilatkozott meg számára egyéni élményében, hanem közvetlenül a világrend törvényét nézi” – „Platón a kozmikus erők szemléletében él”. – „Az volt Platón isteni magatartása, hogy hallgatag bölcsességgel nem is vetette fel azt a kérdést, az isten belőle származik, vagy azt a világban látja”. Ezzel szemben Nietzschében a hübrisz uralkodik, – „aki a világrend törvényét áttöri és nem marad meg közvetítőnek, hanem magát istenséggé emeli”.¹⁸ A gőg a nietzschei világot szétzúzza. Ez a kérdés-szerű magatartás magyarázata: homályban áll, homályosat mond. Csak küzdött, de ez a küzdelem, bármilyen heroikus volt, eredménytelen maradt. Nietzsche maga mondta önmagáról: „*ein labyrinthischer Mensch sucht niemals die Wahrheit, sondern seine Ariadne*”. ***(A labirintusi ember sohasem az igazságot keresi, hanem az ő Ariadnéját.) Összetett volt, bonyolult, vagyis nem elég tiszta, világos és érett ahhoz, hogy amikor az egyik oldalon szétzúzta kétezer év törvénytábláit, a másik oldalon felállítsa az újakat.

És végül ez a magyarázata annak, hogy Nietzsche nem tudott költő lenni, csak gondolkozó: nem tudott közvetlenül teremteni, csak küzdeni –, hangja nem volt *Sprache*, csak *Rede*, vagyis

nem költészet, csak beszéd.

Az az egységes állásfoglalás, ami a Kör vala-mennyi művéből kitűnik, Bertramé, Hildebrandté, Gundolfé, sőt Klagesé is, George maga-tartásából érthető meg. George volt az, aki Nietzsche ezt a szót alkalmazta: „Orator”. És költeményében: „*sie hatte singen, Nicht reden sollen diese neue Seele*”.* *(Az új léleknek énekelnie kellett volna, nem szónokolni) Innen származik a Kör felfogása, hogy Nietzsche nem költő, csak szónok. És: „*Erschufst du götter nur um sie zu zerstören?*”***. *(Te csak azért teremtesz isteneket, hogy összetörd őket?) – innen származik a Kör felfogása Nietzsche kérdésszerűségéről.

E felfogás magyarázata és megoldása nagyon mélyen fekszik: ott, ahol Nietzsche a Kör gondolkozásában Platónnal kerül szembe. Platón az örökérvényű ember, a kozmikus lény, *Gründer*, az alapító. De eléggé fel nem tárt kérdés az, hogy a Kör Platónja milyen mértékben hasonlít Georgéhoz, vagyis hogyan olvad egybe a két nagy alapító – az Akadémia és a *Kreis* –, amelyből új birodalomnak kell kinőnie. Az Akadémia és a *Kreis* alapgondolata egy: felülemelkedni a visszavonhatatlanul megromlott világon, összegyűjteni a megújulásra alkalmas embert és velük megújítani az államot. Az Akadémia és a *Kreis* azonosságából következik az alapítók hasonlósága: Platón és George azonos szerepe és egybelátott alakja. És így, amikor Nietzsche mellé mértékül Platónt, tulajdonképpen Georgét szabták. Gundolf tanulmányából ez kitűnik, amikor azt mondja, hogy amit Nietzsche nem tudott megvalósítani titánizmusával, az önmagától életre kelt erőszak nélkül Georgében, ugyanabban az évben, amikor Nietzsche összetört. A Ludwig Klages és George között felmerült ellentét, a filozófus és költő elválása erre a homályos pontra magyarázatot tud adni. George Klages-szel a kilencvenes évek elején Münchenben találkozott. Rajtuk kívül még Wolfskehl és Schuler baráti köréből nőtt ki a *Kosmiker-Kreis*. Az egyforma szembenállások és a környezettel szemben való egyöntetű utálat másodrendű volt: az új alkotás vágya fűzte egybe őket, a megújulás lehetősége. Minden egyéb már ebből következett. A művészet és tudomány egysége, az antik példa, a tömegetől való elfordulás, és a szűk körrel járó kizártság hátránya, ezzel szemben a magasabb emberi tudat, a profán világgal szemben az új pietás. George és Klages között képességben voltak különbségek. George költő volt, Klages megértő és magyarázó: de mindkettőben megvolt az az előkelőség, amit csak tiszta embereken érezni. Egy ponton azonban már nem találkoztak, és nem tudtak találkozni. Ezt a pontot a legáltalánosabban úgy lehetne hívni, hogy a sötétség és fény ellentéte. Klages a sötétség, az animális és vegetatív erők embere volt, Schulerrel együtt, mindazzal, amit ez az őselem és szimbólum jelent: az ösztöné, a szenvedélyé, az elragadottságé. George Wolfskehllal a fényhez szegődött: a rendhez, arányhoz, befejezettséghez. Így érthető meg Klages filozófiájának alapja: az élet és szellem, mint egymással küzdő két világelem; és így érthető meg George költészetében a tudatos formaiság, később pedig a Körben a határozott tartózkodás mindattól, ami nem szigorúan határolt. Az abszolút mélységben együtt maradtak, abban a világérzésben, aminek teljes kifejezése: „*Verleibung des Gottes und Vergottung des Leibes*”*,*(Isten testté válása és a test megistenülése.) s amiben egész életéthoszuk megvan: az élet előkelősége, magassága és a tiszta öröm forrásainak tisztelete. De el kellett válniuk, mert ezt az éthoszt az ellenkező oldalról élték. Persze, hogy ez az ellen-tét, mivel abszolút, meg is fordítható. Klages, a sötétség-ember volt a tudós, aki fogalmakkal dolgozott, filozófiai rendszert épített és elméleti műveket írt. George pedig a költő, aki a pillanat ihletében élt, alig megfogható hangulatokat a legmélyebb testi együttrezdülés útján is éreztetni tudott. De a sötétségből egészen más világvágy következett, mint a fényből. Klages óhajtott világa az eksztatikus, a korlátlan, vad, önmagával tehetetlen tényészet. George birodalomalapító: egy új

Platón, aki egy új Politeia első sejtjét építette meg a *Kreis*-ben: a szellem uralmát készíti elő. Klagesnek és Georgenek el kellett válnia. A közös örökség és közös forrás összefűzte, de a más világ-helyzet elszakította őket.

George - és hatására a Kör - a fény oldalára állt. Ez magában véve még nem jelent semmit; még az sem, hogy a világhelyzet nyíltan megjelenik. De volt valami tisztázatlan abban, hogy azt az ellentétet, ami George és Nietzsche között a fény és sötétség végső állásfoglalásában támadt, nem határozott helyzetmegjelöléssel fejt ki. Nietzsche félre kellett érteni Klages-nak is, aki benne a fényt akarta kitörölni, Georgének is, aki benne a sötétség el-len tiltakozott. George két vádja: Nietzsche csak ezért építi az isteneket, hogy összetörje őket, és ennek az új léleknek énekelni és nem beszélni kellett volna. A valóságos ellentét más színvonalra játszódik át. Úgy tünteti fel, mintha itt Nietzsche-nek Georgéval szemben hátránya volna, mintha itt a Körnek joga lenne Nietzsche fölött ítéletet tartani. Már maga a szerep összeolvadás, ami Platón és George között támadt, aggályos; és ha a szerep-összeolvadás ellen George nem emelte fel szavát, ez annyit jelent, hogy vállalta Platón alakját. Még ez is rendben lett volna. De Nietzsche ellen kijátszani Platont úgy, hogy a görög filozófusban tulajdonképpen Stefan George rejtőzik: ez már valamivel több, mint tisztázatlanság és zavar. Itt mélyebb okok is közrejátszódhattak és játszódtak is.

Először az orator-vádat kell tisztázni. George és a Kör szerint Nietzsche hangja szónoki. Ha tökéletes lett volna, énekelnie kellett volna. Ez a vád nem elég mély. A németiség a költészetben sohasem tudott olyan nagyot alkotni, mint Európa más népei, és ha olyan költőről van szó, mint Goethe vagy Hölderlin, a nagyság ott sem a költészetre esik. A németiség egészen másban volt nagy: a metafizikában és a zenében. Olyan költője, mint Klopstock, Heine, vagy C. F. Meyer, a világnak van száz. Olyan gondolkozója, mint Kant, Hegel, Schopenhauer, csak egy; és olyan muzsikusa, mint Bach, Mozart, Haydn és Beethoven is csak egy. A németiség élete itt tudta egészen mélyen azt adni, ami ő -, és még Goethében is a gondolkozó a nagy, Hölderlinben is a zenész. És a metafizikának a zenével való közös gyökere azonnal világossá válik egy ponton, ahol a kettő találkozik. Ez a pont: Nietzsche. A nietzschei szó zenei ugyanakkor, amikor metafizikai - a legnémetebb szó. Mélyebben német, mint Goethéé, Hölderliné, és mélyebb zene, mint Mozarté, vagy Beethovené, mert ugyanakkor mindkettő. Nietzsche-nél egyformán „lényeges a fogalom, mint érzéken művészi elem”. Benne a szó olyan föld-alatti mélységekből fakad, ahol még hang, zene, nyelv, értelem, fogalom, kép és hangzás nem vált el egymástól. A szó nála magával az étellel teljesen egyenlő. A gondolat - írja Benz - Nietzsche-nél „mint az ösztönszerű ihlet megérzése nem csupán gondolt, hanem költött: sajátos líra fakasztotta, és cseng ... az álmodott gondolat a költészet valóságfölötti szférájába emelkedett, átadja magát a zeneiség ritmusának és ditirambussá válik ... Nietzsche gondolatait nem logika fűzi össze, hanem láthatatlan zene ... és végülis teljesen közömbös már, *hogy mit* mond, ha ő mondja ... az eddig el nem ért magasságra fokozott ítéletet már nem érezzük az értelem ítéletének, ami-nek ellentmondanánk, vagy ellent lehetne mondani, hanem az ítélet zengését figyeljük”.²⁴ Amit egyáltalán el lehetett mondani, amilyen mélyről egyáltalán csak lehetett meríteni, Nietzsche elmondta és onnan merített: kép, hang, szó, csengés, szenvedély és szellemi fegyelem együtt, tiszta logika és zene együtt, vagyis az emberi kifejezés legmagasabbja: metafizika és muzsika.

Ezzel a nietzschei szóval szemben azt a vádat támasztani, hogy csak szónoklat, a ditirambusra azt mondani, hogy nem eléggé ének, azt jelenti, hogy itt George és a Kör Nietzsche világának fontosabbik, nagyobbik és mélyebbik felét nem vette észre.

A második vád: azért alkotja az isteneket, hogy összetörje. Ez Nietzsche kérdésszerűsége. A válasz erre egyszerű és bonyolult ugyanakkor. Alapvető tévedés azt hinni, hogy Nietzsche valamiféle pozitívumot mondott, olyasvalamit, amihez az ember mint normához állandóan tarthatja magát; de ugyanakkor alapvető tévedés azt hinni, hogy nem mondott pozitívumot. Nietzsche minden más gondolkozótól eltérően - kivéve Lao-cét és Hérakleitoszt - gondolkozásának tartalmát nem az eszmében, normában, célban, hanem a magatartásban

szabta meg. Filozófiája arra vonatkozik, amit Jaspers úgy hív: „*denkende Gesamthaltung des Menschen*”.* *(A gondolkodás egyetemes emberi magatartása.)

Nem mondott pozitívumot: megmutatta a pozitív magatartást. „Nietzsche számára nem volt az igazság megtalált valami, amit igazolni kellett. Az egyedüli, amit követelt, az az értelmi becsület, amely sem-mit sem hallgat el többé önmaga elől” Nietzsche lerombolja az isteneket azáltal, hogy megmutatja az istenek kérdésszerűségét? - hogy fel-tárja érzéketlenségüket az emberi eszmények iránt? - hogy megmutatja: az istenek éppen olyan közömbösek a normákkal szemben, mint a természet? - hogy az istenség egyáltalán nem humanus istenség, hanem elemi erő? Hildebrandt egészen hamisan látja Nietzsche helyzetét, ami-kor azt mondja, hogy: „*es is für die Wirklichkeit eine edle Sorge die Norm nicht vorzeitig festzustellen* - a normát nem akarta túl korán kitűzni” Nietzsche egyáltalán nem akart kitűzni semmiféle normát sohasem. „Egy újfajta gondolkozó lép most színtérre - írja a *Jenseits-ben* -, és van bátorságom hozzá, hogy ne egészen veszélytelen nevet adjak neki... Ahogy én sejtem, a jövő e gondolkozójának joga lesz, talán jogtalansága is, hogy kísértőnek nevezzék. Ez a név maga is talán csak kísérlet, és ha az ember úgy akarja: kísértés”. Nietzsche nem ad biztosságot, sőt éppen ellenkezőleg. Mindennemű hamis és álbiztosságról lerántja a leplet, és feltárja az ember eredendő bizonytalanságát, de még csak nem is komoly aggodalommal figyel, hogy ezt majd hogyan fogják tudni elviselni, hanem felülről, gúnyosan nézi, kicsoda, hogyan kapkod, esik kétségbe, zavarodik meg azután, hogy elvette tőlük az összes menekülés lehetőségét, és most, íme, akár akar, akár nem, rá kell eszmélnie, hogy bizonyosság, cél, norma, eszme nincs többé. Tettével egy-szerre felszabadítja az embert, és visszaadja ön-rendelkezési jogát, amivel ugyanakkor minden tettét veszélyessé teszi, mert most már nem tehet érte felelőssé más. De ennél fontosabb a gúny, amivel ezt a felszabadítást elvégzi: ebben a gúnyban az ember iránt sehol, egyetlen gondolkozónál és költőnél és írónál és művésznél sem látott tisztelet és komolyság nyilatkozik meg, az a tisztelet, amely nem kíván beleavatkozni senkinek a dolgába, amíg igazán él. Csak amikor hazudik, akkor ront neki, mint egy farkas, és marcangolja szét hazugságaival együtt. Az, hogy ki mit tesz, mit hisz, mit gondol, ezt intézze el ön-maga: mert hiszen ebből majd úgyis kiderül, hogy mit ér. Mert Nietzsche nem is szabadságot ad az embernek, hanem büszkeséget, oly maga-tartást, amely nem tűri, hogy más valaki állapítsa meg számára életnormáit. Ez az én dolgom - az én közvetlen emberi jogom - én rendelkezem magammal - visszautasítok mindennemű tömeges elintézési lehetőséget, minden általánosan, mindenkire kiszabott törvényt. Miért? Mert az énem szabad és isteni tény bennem. Hildebrandt úgy hívja ezt, hogy Nietzsche látta meg az emberben a *göttliches Ich-et*. Az én istenség, és az isteneknek nem lehet szabályokat felállítani, az istenség szuverénül, önmagában él, elemien és függetlenül. Nietzsche bizonytalanságban hagy? Igen és nem. - Igen, mert nem állít fel követendő példát, nem állít fel törvénytáblákat; nem, mert ami-kor elvett mindennemű bizonyosságot, ugyanakkor felébresztette az én isteni tudatát. Bizonytalanságban hagy? Afelől, hogy *mit tegyek*: igen; de nem afelől, hogy *mi vagyok*.

De, ami ezen a ponton szóban forog, még ennél is sokkalta több. Nietzsche *Ecce Homo*jában a tárgy „a legszemélyesebb ugyanakkor, amikor a legszemélyiségfölöttibb - az emberéletről azon a hangon beszél, mint egy isten életéről”. „Lásd, ez az ember! Az ember a világ értelme, egyben misztérium és mítosz... És ez már nem az egyes ember istenítése... nem a géniusz az, akit a költő felléptet, és a mítosz légkörébe emel, mert empedoklészi gőg volna emberi művet és sorsot isteni-nek tartani, holott nem az. Csak a gondolkodó tudta a költő rejtvényét megoldani Csak az, aki széttörte az istenek képeit... az tudta az emberben ismét megállapítani a mitikus teremtő erőt. Tudomást vesz arról, hogy az istenek alkották a világot, de már nem akar többé isten lenni. A világot új élettel árasztja el, és ebben az új életben már nincs semmi túlvilági muzsika: ez az élő, emberi világ zengése”.

Hogyan történt, hogy George és Köre Nietzschét nem értette meg ott, ahol éppen ennek a Körnek kellett volna megértenie? Kétségtelen, hogy ma nemcsak gondolkozás, művészet, tudomány, vagyis a legáltalánosabb értelemben vett szellemiség, hanem a legközelebbi és intim gyakorlat és magánélet is, ha nem ment át a nietzschei iskolán, egyszerűen és kerekén: egyáltalán semmit sem jelent. A „nietzschétlen” ember a világidőn kívül nyüzsög, mint egy rovar. De, ha ma nincs szellemiség olyan ember számára, aki nem élte át a nietzschei katarzist, ugyanolyan bizonyos, hogy nincsen lehetőség túlmenni rajta. „Minden próbálkozás - mondja Jaspers -, amelyik Nietzsche fölé akar jutni, vagy akár csak őt utánozni, még csak nyelvben is, több mint lehetetlen, - nevetséges”. George és Köre az előbbi hibát követte el: túl akart menni, többet akart tudni. Ez a törekvése Nietzschével szemben visszaesést jelent. Újra normát tűz ki mindenki számára, visszacsinálja az én teljes felszabadítását. Feltékenység zavarta meg a tiszta szemléletet? - Alig. A teljes megértés hiányának oka a Kör belsejéből fakadó, a tanítványoknak Georgéhoz való viszonya, amely végeredményében Georgének Nietzschéhez való tanítványi viszonyára vet fényt.

Ha a tanítványi viszonyban hiba történik, és az ember hallgat, mert okosabb akar lenni - időt akar engedni a másik félnek arra, hogy hibájára rájöjjön -, esetleg elmulasztja az idejekorán való figyelmeztetés lehetőségét. - Nem is szólva arról, hogy ennek az okosságból való hallgatásnak mindig taktikai mellékíze van. Hallgatni mindenképpen rossz: az ember elvétí a kellő pillanatban való beavatkozás alkalmát, s ezenfelül még önmaga előtt is gyanús színben tűnhet fel, mert habozott. Ha pedig a hibára figyelmeztet, ez a legtöbbször ahelyett, hogy a két ember között levő távolságot eltüntetné, csak növeli. Nemcsak azért, mert az ember arra, akivel szemben hibát követett el, még rendszerint meg is haragszik, hanem azért is, mert egy hiba szóvátételének természetszerűleg mindig korrigáló tendenciája van, s ez a tendencia arról tesz bizonyosságot, hogy az embert nem hajlandók elfogadni úgy, ahogy van, ami pedig minden körülmények között megalázó. Ha az emberi viszonyban hiba esik, ez feltétlenül kijavíthatatlan. Szóvá sem lehet tenni, el sem lehet hallgatni; a figyelmeztetés éppen olyan rossz, mint az elkendőzés kísérlete. Mert a hiba nem a viszony fennállásának jele, hanem a hiányé: jele annak, hogy nincs. Gyenge, vagy képzelt. Ahol hiba jelentkezik, ott tulajdonképpen teljes kapcsolat sohasem volt, és nem is lehetett. Volt egyfajta laza összefüggés, de ez távolról sem volt közösség, nem volt kör.

Nietzsche és George között nem volt igazi tanítványi viszony. És ennek a George-kör felé súlyosabb következménye van, mint ahogy az ember gondolná. Elvégre George volt az, aki a Kört a hőstisztelet jegyében alapította: az emberiség hőroszainak kultuszhelyet akart építeni. És egy ember ereje nem ott tűnik ki, hogy mennyire tudja önmagát érvényesíteni, hanem, hogy mennyire tud valakit tisztelni. Természetesen hős-tiszteletnek nem szabad gondolni sem azt a viselkedést, amelyik ájultan odadobja magát valakinek, sem pedig azt, hogy azért tisztel, mert nem érzi magát elég erősnek arra, hogy saját nagyságát elérje, a hőshöz dörgölőzik, s az ő árnyékában akarja megcsinálni a maga kis szerencsáját. A hőstisztelet kultusz: a hős szellemének teljes jelenléte, a hősies szellem megvalósítása. Abból, hogy az ember a hős jelenlétében mennyire tudja magát kioltani, következik nemcsak a tisztelet, hanem az erő is. Az ember erejének és nagyságának mértéke, mennyire tudja tisztelni azt, aki nála magasabbrendű. Goerge nem volt elég erős Nietzsche tiszteletéhez, ezért nem tudott elég erős lenni Nietzsche megértéséhez.

A tanítvány helyzete nem normális magatartás. E viszony a tanuláson messze túlmenően meghatározza azt, hogyan viselkedik az ember az „ős”, az „előd” iránt, s így mi az ember viszonya az eredethez. A legnagyobb tanítvány, aki valaha volt: Platón. Egész életében semmi egyebet nem tett, mint mesteréről írt. Platón műveiben Platón nem szerepel, – Szókratész az, aki beszél. Ez a platóni mű legnagyobb tisztasága, ahogy Hildebrandt mondja: „kétségben hagy saját személye felől”. Nem tudni, ő mit gondolt, csak azt, hogy mit gondolt a mestere. És itt van az a pont, ahol George és Platón összehasonlítása nem egyezik. Platón felolvadt abban,

aki számára a szellemet megnyitotta. George felül akart emelkedni mesterén. Éspedig nem azért akart felülemelkedni, mert nem értette, hanem azért nem értette, mert felül akart emelkedni rajta. Hiányzott belőle az „ős” tisztelete, a tanítványi hűség. És szellemében nem azért támadt zavar, mert Nietzsche nem értette meg, hanem, mert hiányzott belőle az ön-feladó alázat, el volt zárva előle mesterének teljes megértése. Ahogy a mű csak eredménye a szellemnek, a szellem is csak eredménye az ember végső magatartásának. George túl akart lép-ni Nietzschén és ezért nem érthette meg őt. Es mert nem érthette meg, nem érthette el saját hűségét, heroizmusát, saját istenségtől való meg-formáltságát, saját fensőbbrendűségét, vagyis szellemének végső magasságát, és ezért nem érthette el a *Kreis* az Akadémia magasságát.

A Kör lazasága eredménye annak, hogy Georgéban nem volt elég áhítat? George áhítatának -annak a tiszteletnek, amely erő is – a hiánya volt az oka annak, hogy a Kört laza kapcsolatok fűzték össze? Georgéban nem volt elég heroizmus? Vagy a Kör tagjai voltak méltatlanok, hogy éljék az új összetartozást, amit Nietzsche és George alakja szentesített? Talán az, amit Gundolf „*ringen zwischen Leidenschaft und Weih*” – a fel-kentség és személyes szenvedély küzdelme kifejezésével fog meg, a Körben meghíúsította magának a Kreis-nek tökéletes megvalósulását? A Kör tagjai nem tudtak dönteni afölött, mi fontosabb nekik, a heroikus magatartás, a hérosz tisztelete, s az, ami ezzel együtt jár: a belépés az örökérvé-nyűségbe, s az, amit ez tulajdonképpen jelent: az istenségtől való megformáltság, vagy pedig fontosabb nekik az, hogy továbbra is személyesek legyenek, fontosabb szerencsájük, pályájuk, s így tovább, lefelé: érvényesülésük, gazdagodásuk, karrierjük? A szellem tisztasága, az alkotás ereje, eredménye, szépsége, komolysága függ attól az áhítattól, amit az ember példája, mestere, hősza iránt tanúsít, egész szellemi magatartását ez dönti el. És itt jelentkezik az a kérdés, amiről Nietzsche beszél, nagyon modern, nagyon mai kérdés – vagy fájdalom, vagy rezignáció? – „*wir sind kein Material mehr für eine Gemeinschaft?*” * *(Nem vagyunk többé a közösség építőelemei.)